

A. B. Appleby: Famine in Tudor and Stuart England. Stanford (California), at the University Press 1978. 250 s., \$ 14.50.

Med rette har moderne, socialhistorisk forskning rejst spørgsmålene, om den jævne befolkning i førindustriel tid overhovedet fik nok at spise, om forholdet mellem dyrtid, sult og epidemiske sygdomme osv. Af foregangsmændene påviste Pierre Goubert, at sultegrænsen altid var indenfor rækkevidde i Ludvig XIV.s Beauvaisis, medens Peter Laslett for Englands vedkommende endnu ikke var i stand til at besvare spørgsmålene helt entydigt. Dr. Andrew Applebys undersøgelse tager tråden op i en bredt anlagt undersøgelse af Cumberland og Westmorland, de mest afsides egne af England, fra ca. 1560 til udgangen af 1600-tallet, men med koncentration omkring kriseårene 1587/88, 1597 og 1623. Hans tese er meget entydig: at »vise, at disse kriser blev forårsaget af sult snarere end af sygdom, der opererede uafhængigt af sulten«, og at 1600-tallets økonomiske og sociale forandringer satte det nordvestlige England i stand til selv at befri sig fra sulten.

Bogen er et usædvanligt vægtigt og stringent gennemført indlæg i debatten. Dr. Applebys dokumentation af sulten, specielt i de områder af Cumberland og Westmorland, hvor 1500-tallets befolkningsvækst i højlandet havde ført til udparcellering af overdrev i minimale lodder, er overbevisende (men tydeligst 1593-97 og 1623); det samme gælder analyserne af 1600-tallets begyndende kommercialisering og industrialisering, der gjorde det muligt at overvinde virkningerne af den kritiske, sociale situation. Undersøgelserne har – hvad forf. også understreger – naturligvis ikke generel gyldighed for England, men det vil være væsentligt, at lignende nuancerede studier af hunger og epidemier gennemføres i andre områder – også på kontinentet.

E. Ladewig Petersen

H. V. Gregersen: Toldsted ved Hærvejen. Haderslev. Folkeligt Forlag, 1978. 230 s., ill.

Dr. Gregersen er en flittig dyrker af Sønderjyllands historie, og han har i sin seneste publikation rettet søgelyset mod et centralt sted i landsdelen – og rigets – handelshistorie: Toldsted ved hærvejen vest for Aabenraa. Det er en gammel kærlighed, som ikke har faaet lov til at ruste hos forfatteren. – Værket indeholder fine topografiske beskrivelser og interessante personal-/kulturhistoriske afsnit, men det er okschanderen forbi Toldsted, der har den største interesse og forfatterens særlige bevaagenhed. Det er lykkedes dr. Gregersen at give bevægelserne i studeeksportens størrelse over et længere tidsrum (16.-slutn. af 18. aarh.). Hans hovedkilder er dels de aarlige opgørelser over toldindtægterne for Toldsted dels de regnskaber sammesteds fra, der for en del aars vedkommende er bevaret som bilag til Amtsregnskaberne. Da der imidlertid er lakuner i dette materiale, har forfatteren inddraget regnskaber fra Haderslev (1539), Gottorp (enkelte aar i 16. aarh.) og Toftlund og Bov (nogle aar i beg. af 17. aarh. og omkring 1700) til belysning ogsaa af Toldstedpassagen. Forfatterens fortrolighed med toldregnskaberne og hans blik for deres udsagnskraft afspejler sig tydeligt i dette kombineringsarbejde, hvorved hovedlinierne i studeeksporten gøres længere og trækkes op med en sikrere streg.

Under udnyttelse af diverse lokalhistoriske arbejder, en solid topografisk/geografisk viden samt sit sønderjydske maal (ex. s. 151) lykkes det for dr. Gregersen at fravriste kilderne saa mange oplysninger, at identifikationen og lokaliseringen af studehandlerne er naaet et godt stykke videre. Indtil ca. 1650 var, viser det sig, studeeksporten væsentligst paa kongerigske hænder for derefter mere og mere at glide over til folk fra hertugdømmerne og til udlændinge, specielt Nederlændere. Sidstnævnte stod aar 1700 for 67,75 % af det eksporterede antal via Toldsted (s. 144). Forfatteren gaar ikke nærmere ind paa en forklaring af, hvorfor dette skifte fandt sted, men han fremlægger et omhyggeligt be-

arbejdet materiale, som vil kunne udnyttes i (lokal)-historisk forskning i Danmark, Tyskland og Holland. Registeret over studehandelsbyer og -landskaber (s. 225-26) vil være en vigtig nøgle under et saadant arbejde.

H. V. Gregersens bog har kort sagt perspektiver i sig, som peger langt ud over det snævrere sønderjyske felt. Tilmed er hans værk med sit væld af detaljer skrevet i et glidende og levende sprog præget af en oplagt fortællerglæde.

Jens Kolmos

Harry Christensen: Ni tværsnit af Nibes historie. Viborg 1977. 288 s., ill. Kr. 94,40.

Til belysning af Nibes historie findes et meget rigt kildemateriale. En statelig række af velbevarede tingbøger, strækkende sig fra begyndelsen af 1600-årene, er næsten udtømmelige til oplysning om snart sagt alle sider af byens og dens befolknings tilværelse. For Klitgaards fremstilling af Nibes historie til den opnåede købstadsstatus i 1727, var de en hovedkilde, men det er stadig væk muligt at fremdrage nyt og værdifuldt materiale fra deres tætskrevne sider. Mange oplysninger kan f. eks. hentes frem om fiskeriet i Limfjorden, som helt afgørende har præget byen i hovedparten af dens tilværelse og været grundlaget for, at den nåede frem i købstædernes række.

Et overvældende rigt materiale til limfjordsfiskeriets historie findes desuden i de mange fjordkommissioners akter, hvor sildefiskeriet i Nibe Bredning igennem århundreder havde prioritet. For forfatteren af den foreliggende Nibe bys historie har det været en gunstig udgangsposition at have ansættelse ved det nørrejyske landsarkiv. I kraft deraf har han haft de bedste muligheder for at lede andre, mindre let tilgængelige arkivalier frem til yderligere belysning af forholdene i det lille samfund. Hans levende beskrivelse får derved tyngde ved de mange noter og henvisninger.

Bogen er, som titlen angiver, bygget op over ni tværsnit: 1377, 1477, 1577, 1677, 1727, 1777, 1827, 1877 og 1927. Selv siger forfatteren om det første årstal, hvor Nibe for første gang med sikkerhed kan eftervises i de historiske kilder, at »det er med dette årstal som med de andre »kapitelårstal« ikke det præcise år det gælder. De skal forstås som udgangspunkter for beskrivelser af en tid, af tilstande og begivenheder i Nibes historie«. I det store hele afspejler de fluktuationer i sildefangsten, for – som det er sagt – når silden gik rigeligt til i fjorden, blomstrede byen, når sildemængden aftog, herskede nød og fattigdom.

Et synligt vidnesbyrd om fiskeriets dominans får man ved at aflægge byens kirke et besøg, for hovedparten af dens inventar kan direkte henføres til fiskerfamilier fra den blomstrende periode efter år 1700, ejendommeligst af alt kirkeskibet, der er enestående i landet ved at vise den sildekåg, som anvendtes ved bundgarnsfiskeriet. For den, der engang har behandlet dette kirkeskib, er det spændende at få at vide, at kirken på et vist tidspunkt har haft hele tre af samme type. Bogens illustrationer er velvalgte og godt gengivne og bringer en hel del nyt materiale. Der er grund til at lykønske ikke blot Nibe byråd, men også læserne med et så vellykket jubilæumsskrift.

Holger Rasmussen

Per Niels Kristensen: Bønder og bebyggelse. Befolknings- og bebyggelsesudvikling, ejendomsforholdene og ugedagsbøndernes antal i Fugelse Herred i det 16. og 17. århundrede. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 43, Odense UP. 1977. 246 s. Kr. 60,00+moms.

Bogen er oprindelig skrevet som specialeafhandling til eksamen i historie ved Odense Universitet. Forfatterens mål er egentlig at undersøge befolkningsudviklingen i Fuglse her-